

UDK 81'373.7

František Čermák

Filozofska fakulteta v Pragi

BESEDILNA UVAJALNA SREDSTVA REČENIC IN DRUGIH STALNIH BESEDNIH ZVEZ

Na osnovi dveh obsežnih in primerljivih korpusov, Britanskega in Češkega narodnega korpusa, se v razpravi preverja hipoteza, da se vsaj nekatere stalne besedne zveze uvajajo s posebnimi uvajalnimi sredstvi. Avtor pregleda 20 najpogostejših rečenic in 20 kolokacijskih rekel in hipoteza se izkaže za pravilno. Poleg teh osnovnih rezultatov raziše tudi naravo in vedenje uvajalnih sredstev, kar mu omogoči delitev na oblikovni in pomenski tip. Pokažejo se tudi nekatere pomembne razlike med angleščino in češčino v rabi teh sredstev. Avtor predlaga, da bi bilo v prihodnje v raziskavo s tega stališča dobro pritegniti več jezikov.

On the basis of two large and comparable corpora, British National Corpus and Czech National Corpus, a hypothesis that at least some idioms are introduced by special introducers in text is explored. Twenty most frequent proverbs and twenty collocational idioms have been studied and the hypothesis have been proved as correct. Next to these basic results, the nature and behaviour of these introducers in text have been studied which enabled their classification into formal and semantic types. Some relevant differences between English and Czech languages in their use have been noted, too, and it is suggested that more languages should become object of a future study along these lines.

Ključne besede: stalna besedna zveza, rečenica, korpus, uvajalno sredstvo, besedilna vloga
Key words: idiom, proverb, corpus, introducer, text function

1 Uvod: Uvajalna sredstva

Včasih se zdi govorcem potrebno z besedo ali skupino besed napovedati, kaj bo v govoru sledilo. Kar se uporablja v tej vlogi, se imenuje *uvajalno sredstvo*. Na splošno se taka sredstva uporabljajo vsaj v dveh primerih. V prvem primeru smo morda v negotovosti glede izbire besed (ali iščemo pravo besedo), kot na primer v angleški besedni zvezi *so to speak* ali češkem ustrezniku *abych tak řekl*. V drugem primeru gre, morda nepričakovano, za številne stalne besedne zveze in frazeme (v zelo širokem smislu), ki jih uvajajo določene besedne zveze ali besede. Tu se bomo natančneje ukvarjali z drugo vrsto uvajalnih sredstev, ki splošno veljajo za različne jezike. Problematiko smo skušali zajeti, kolikor se je dalo vsestransko, in sicer tako, da smo vključili različne pristope in črpali podatke iz dveh zelo obsežnih, a približno enako velikih korpusov, tj. *The British National Corpus* (<http://info.ox.ac.uk/bnc>) in *The Czech National Corpus* (<http://ucnk.ff.cuni.cz>), od katerih je vsak reprezentativna zbirka 100 milijonov besed. Uvajalna sredstva se pojavljajo pred ali za izrazom, ki ga uvajajo. Iz praktičnih razlogov obe vrsti tu obravnavamo kot enoten pojav.

Čeprav ostaja vprašanje, kje v jeziku se še pojavljajo prepoznavna in standardna uvajalna sredstva, odprto, pa prve ugotovitve kažejo v smeri frazeologije in stalnih besednih zvez kot primarnih in najbolj opaznih področij. Prototipična raba samih *jezikoslovnih poimenovanj*, kot sta reklo in rečenica, ki sta kandidatki za uvajalna sredstva,

o katerih razpravljamo na tem mestu, je seveda v jezikoslovni analizi, medtem ko je raba rekel precej drugačna. Vseeno pa je jasna povezava med rabo uvajalnih sredstev stalnih besednih zvez in rabo jezikoslovnega izrazja v jezikoslovni analizi, in sicer njun *metalingvistični* značaj.

Kljub dejstvu, da se pričujoča analiza omejuje na angleščino in češčino, pa brez težav najdemo ustreznike teh izrazov tudi v drugih jezikih, kot npr. nemško *sprichwörtlich*: *Ihr Glück ist schon sprichwörtlich*, *Ich habe, wie man sagt, in allen Ecken und Winkeln gesucht*; ali francosko *Comme on dit*, ali *comme l'on dit, le renard cache sa queue*; rusko *как гласит народная мудрость* ali *как в народе говорится Дареному коню в зубы не смотрят*; ali finsko *Kuten sanotaan, oma maa mansikka, miin maa mustikka* ipd. Tako se zdi, da so uvajalna sredstva zelo razširjena.

Čeprav bi bilo treba natančneje določiti, kdaj in v kolikšni meri drži novogrška maksima J. R. Searla »Govori idiomatsko, če nimaš posebnih razlogov za neidiomatsko govorjenje« (Searle 1979: 50), pa je na splošno sprejemljiva. Če predpostavljamo, da ima z *idiomatskim govorom* Searle res v mislih rabo stalnih besednih zvez in da meni, da je njihova raba knjižna norma, pa ostaja vprašanje, zakaj jih je potrebno pogosto napovedovati s posebnimi, tj. uvajalnimi sredstvi. Ali ta sredstva morda uvajajo nekatere manj znane stalne besedne zveze in ali pripravljajo poslušalca na to, kar bo sledilo, ali pa so morda stalne besedne zveze taka posebnost v jeziku, da morajo biti posebej označene? Splošnejše s tem povezano vprašanje je, kako pravzaprav prepoznamo stalno besedno zvezo, ko nanjo naletimo. Zagotovo pa ni res, da je raba uvajalnih sredstev obvezna. Upati je, da bo pričujoča analiza nakazala nekatere odgovore na ta vprašanja.

L. 1998 (Čermák 1998) sem s korpusno analizo rabe rečenic v češčini uspel ugotoviti nekatere osnovne lastnosti vedénja rečenic v tem jeziku. Medtem ko je približno 80 % rabe rečenic *prototipične* v smislu, da se uporabljajo kot splošne trditve, ki izražajo sprejete resnice in splošno znane izkušnje, da pravzaprav nekako upovedujejo predhodno omenjeni dogodek, dogajanje ipd., pa jih 18 % sodi med *neprototipične*, npr. za utemeljevanje, protivnost ipd. Dokazati želim, da raba uvajalnih sredstev pokriva obe vrsti oz. da je mogoče najti obe vrsti rabe. Za češčino je bilo dokazano, da je običajni, prototipični položaj rečenice za tem, na kar se nanaša, tj. dogodkom, dogajanjem ipd., kar najbolje ponazarja naslednja poved: *Zlo občevanje kviri oliko*, pravi grški pregovor, *in v polariziranem svetu, v katerem živimo, ni čudno, da sta lepo obnašanje in olika izumrla*. Dejstvo, da uvajalna sredstva (v našem primeru *pravi grški pregovor*) običajno nastopajo v določenem položaju glede na stalno besedno zvezo, zato se ponuja vprašanje, ali je morda med njima kakšna zveza. V nasprotju z rečenicami pa stalne besedne zveze nepovednega tipa praviloma ne povzemajo vsebine besedila v večji meri. Ta razlika in precejšnje število oblik in pojavitev uvajalnih sredstev sta predmet pričujoče analize (za nemščino gl. tudi Đurčo 2002).

V nadaljevanju bomo opazovali razliko med kolokacijskimi rekli in rečenicami, enim od podtipov povednih in predložnih stalnih besednih zvez (za razliko gl. Čermák 2001). Oba tipa stalnih besednih zvez bomo analizirali glede na njuno sopojavljanje z uvajalnimi sredstvi.

2 Rekla in njihova uvajalna sredstva

Za izhodišče smo vzeli različne vire rekel in rečenic (med drugim Čermák v tisku, Collins Cobuild Dictionary of Idioms 1995, Ferguson 1983, Moon 1998, Whiting 1989). Če je le mogoče, smo za kriterij vključitve rekla ali rečenice v seznam za testiranje upoštevali podatek o pogostnosti rabe. Odločilni kriterij za končno vključitev je temeljil na pogostnosti v obeh obsežnih korpusih. Čeprav vsi štirje sezname, tj. 20 kolokacijskih rekel (na kratko kolokacij; 2.1.1–2.1.1.3) in 20 rečenic (2.1.2–2.1.2.3), v obeh jezikih morda niso čisto uravnoteženi (kar posebej velja za angleščino, za katero v nasprotju s češčino (Čermák, v tisku) ne obstaja seznam najmanjše pogostnosti), pa vse končno vključeno gradivo zajema *jedro rabe rekel*. Razprava se torej nagiba v smer bistvenega gradiva, medtem ko je podrobnosti rabe mogoče najti na obrobju z manjšo pogostnostjo. To pa bo potrebno še raziskati.

2.1 Iskanje rekel v besedilu

Običajno smo zabeležili vse oblike, ki spremljajo rekla v besedilu – le-te bi se sicer lahko zdele nebiten besedilni element, a usmerjajo pozornost k rekle. Pomembna je tako njihova pojavitve kot odsotnost. Vendar pa je število zabeleženih elementov precejšnjo in ga je zato treba pojmovati samo kot uvod v širšo raziskavo. V nadaljevanju smo za analizo izbrali različne funkcijske tipe rekel.

2.1.1 Kolokacijska rekla v besedilu in njihova uvajalna sredstva

2.1.1.1 Angleška kolokacijska uvajalna sredstva

Seznam dvajsetih angleških rekel, ki smo jih analizirali v Britanskem narodnem korpusu (BNK), zajema tabela na naslednji strani.

Rezultati te analize so bili precejšnje razočaranje. Presenetljivo je, da samo eno angleško reklo dvakrat uvaja neke vrste uvajalno sredstvo, in sicer *dog in the manger* spremljata *a kind of* in *really*: *I think the idea of having numbers from each firm is really a dog in the manger attitude* 'Mislim, da ideja, da bi imeli številke vsakega podjetja, kaže res nevoščljiv odnos', kar poudarja in krepi pojav, ki ga ubeseduje reklo. Temu ustreza zelo nizko preliminarno razmerje dveh uvajalnih sredstev na 586 pojavitev (1 : 293). Tudi status uvajalnega *really* utegne biti v določenem pogledu vprašljiv, a se s tem tu ne bomo ukvarjali.

	Pogostnost v BNK	Uvajalno sredstvo	Prevod
head and shoulders	218	0	daleč, mnogo
came to a head	114	0	zaostri se
be in the doldrums	73	0	biti čemeren
before one's very eyes	39	0	pred očmi
the nooks and crannies	32	0	sleherni kotiček
lead/go astray	29	0	zavesti
place in the sun	28	0	prostor pod soncem
like a drowning man	22	0	voda teči komu v grlo
tough as old boots	8	0	neuničljiv
be at daggers drawn	7	0	biti pripravljen na boj
catch so. with his pants down	7	0	zasačiti koga pri prepovedanem dejanju
mad as hatter	6	0	blazen
go to pot	5	0	propasti, iti k vragu
fresh as a daisy	5	0	zelo svež
let the grass grow under one's feet	5	0	korenine pognati
cry wolf	5	0	po nepotrebnem povzročati preplah
dog in the manger	4	2	nevoščljiv
work like a Trojan	3	0	delati kot črna živina
keep his hand in	2	0	ostati vključen
out of a clear blue sky	2	0	kot strela z jasnega

2.1.1.2 Češka kolokacijska uvajalna sredstva

	Pogostnost v ČNK	Uvajalno sredstvo	Prevod
vzít si do hlavy	1315	0	vtepti si v glavo
černá ovce	323	0	črna ovca
hodit/házet flinta do žita	277	0	vreči puško v koruzo
nechat někoho na holičkách	139	0	pustiti koga na cedilu
prubířský kámen	75	3	preizkusni kamen
nebrat si servítky	74	0	povedati naravnost
mít vystaráno	73	0	biti brez skrbi
vzít nohy na ramena	63	0	vzeti pot pod noge
bejt padlej na hlavu	33	0	pasti na glavo
kapka v moři	32	5	kaplja v morje
mít nahnáno	25	0	pognati strah v kosti/bati se
dát někomu co proto	17	0	ošteti koga/brati komu levite
prásknout do bot	14	0	vzeti pot pod noge
mít za ušima	12	0	imeti za ušesi
mít hlad jako vlk	11	0	biti lačen kot volk
dobrák od kostí	13	0	dobričina
neslaný nemastný	6	0	ne ptič ne miš/ne krop ne voda
ptáček v kleci	4	0	ptič v kletki
mít kachní žaludek	2	0	imeti želodec iz svinca
růže mezi trním	1	0	cvet med trnjem

Stanje v češčini je nekoliko boljše kot v angleščini. Češčina tu kot uvajalna sredstva uporablja dva tipa nedoločnih besed, od katerih vse kažejo visoko pogostnost v jeziku. Med njimi so pridevniki in prislovi *hotový* 'pravi, dejanski', *pravý* 'pravi, resničen', npr. *pravý prubířský kámen*, *doslova* 'dobesedno', *přímó* 'naravnost, preprosto', členka *přece* 'saj, vendar', *vždyt* 'saj, kajti', in štirikrat celo pridevnik *pověstný* 'legendaren, znamenit'. Razen zadnjega primera ne opazimo nobene določene težnje. Vse najdene oblike se uporabljajo kot tipična ojačevalna sredstva tudi v jeziku na splošno in usmerjajo pozornost na nekaj, kar je očitno in znano. Razmerje med uvajalnimi sredstvi in rečenicami je 8 : 3796 (tj. 1 : 474,5), kar je dvakrat več kot v angleščini.

2.1.1.3 Kolokacijska uvajalna sredstva v besedilu: povzetek

Število pojavitev rekel v angleščini in češčini je različno; češčina ima v besedilu, morda presenetljivo, približno štirikrat več rekel kot angleščina. Vseeno pa je zaradi pomanjkanja primerljivih frekvenčnih slovarjev nemogoče priti do kakšnih jasnih in resnih sklepov. Vendar pa primerjava relativnih vrednosti v obeh jezikih kaže pomembno razliko: na primerljivo število kolokacijskih rekel gre v češčini po dvakrat več uvajalnih sredstev kot v angleščini.

2.1.2 Rečenice v besedilu in njihova uvajalna sredstva

V raziskavi smo se skušali omejiti na rečenice z največjo pogostostjo, ugotovljeno z drugo raziskavo (Čermák, v tisku). Tudi tu smo izbrali 20 rečenic.

2.1.2.1 Uvajalna sredstva rečenic v angleščini

Iz tabele na naslednji strani so razvidna uvajalna sredstva štirih vrst:

a) samostalniki kot npr. *axiom* 'izrek', *proverb* 'pregovor, rečenica', *maxim* 'maksima, načelo', *adage* 'rek, pregovor', *saying* 'rek', *rule* 'pravilo', *principle* 'načelo', *fact* 'dejstvo', *message* 'sporočilo', *conviction* 'prepričanje', *phrase* 'frazza', *argument* 'dokaz', *cliché* 'kliše' (pogosto jim sledi *that* 'da', npr. *message that* 'sporočilo, da');

b) glagoli kot npr. *remember* 'spomniti se', *conclude* 'zaključiti, sklepati', *comment* 'razložiti, pripomniti', *decide* 'odločiti (se)', *assert* 'trditi, izjaviti', *point out* 'opozoriti na kaj', *counter* 'odvrniti, ugovarjati';

c) besedne zveze kot npr. *as they say* 'kot pravijo', *mind you* 'upoštevaj(te)', *so it is said* 'menda', *they say that* 'pravijo, da', *on the basis/premise that* 'na osnovi', *to quote X* 'če citiramo X';

č) drugo, večinoma prislovi in vezniki, npr. *always* 'vedno', *really* 'res', *but* 'vendar', *though* 'čeprav', *if* 'če' – *then* 'potem, torej', *definitely* 'res, vsekakor', *well* 'dobro', *so* 'tako, torej'.

Seveda se uvajalna sredstva v nekaterih primerih najdejo v različnih oblikah ali z dodatno besedo, npr. *commenting* 'pripominjajoč, pripominjanje', *he decided* 'odločil se je', *coining the phrase* 'kovanje fraze', *the grim fact that ...* 'kruto dejstvo, da ...', *but the idea was that ...* 'ampak mišljeno je bilo, da'. Nekateri zanimivejši primeri v celoti: *Contrasting proverbs with ponderous prose offers a way in: 'too many cooks spoil the broth' is a far more expressive way of saying: Over-maximization of the work force is counter-productive because it inhibits the realization of a satisfactory outcome.* 'Primerjava pregovorov z dolgočasno prozo nam nudi vpogled v zadevo: tako je npr. »Več kuha-

		Pogostnost v BNK	Uvajalna sredstva	Prevod
1	You can't have your cake and eat it	42	2	Da bo volk sit in koza cela.
2	There is no such thing as free lunch	36	5	Nič ni zastoj.
3	Prevention is better than cure	36	15	Bolje preprečiti kot zdraviti.
4	Chickens come home to roost	31	6	Kakor seješ, tako boš žel.
5	Every cloud has a silver lining	22	10	Za dežjem posije sonce.
6	Better late than never	18	4	Bolje pozno kot nikoli.
7	Discretion is best part of valour	15	9	Obzirnost je glavni del kreposti.
8	All's well that ends well	14	1	Konec dober, vse dobro.
9	Forewarned is forearmed	13	3	Svarilo je dobra obramba.
10	A bird in the hand is worth two in the bush	13	2	Bolje vrabec v roki kot golob na strehi.
11	Let bygones be bygones	12	1	Kar je bilo, je bilo.
12	Practice makes perfect	12	5	Vaja dela mojstra.
13	Don't look a gift horse in the mouth	12	1	Podarjenemu konju se ne gleda na zobe.
14	Like father like son	11	1	Jabolko ne pade daleč od drevesa.
15	An eye for an eye	11	3	Oko za oko, zob za zob.
16	An apple a day keeps the doctor away	11	4	Jabolko na dan varuje pred zdravnikom.
17	Once bitten twice shy	9	2	Kogar je kača pičila, se boji zvite vrvi.
18	Two heads are better than one	8	2	Več glav več ve.
19	Charity begins at home	8	2	Bog je najprej sebi brado ustvaril.
20	Too many cooks spoil the broth	8	2	Preveč kuharic kašo spridi.

ric spridi kašo« veliko učinkovitejši in slikovitejši izraz, kot če bi rekli »Prekomerno povečevanje delovne sile je neučinkovito, saj ovira uresničitev zaželenih rezultatov«; *The saying 'An apple a day keeps the doctor away' contains some truth.* 'V izreku, da jabolko na dan varuje pred zdravnikom, je nekaj resnice'; *the golden rule of banking is ... 'zlato pravilo bančništva je ...'*; *If, however, you get elected and you then have to carry out your policies, then of course you face the real world and then you can't have your cake and eat it problem.* 'Če pa si izvoljen in moraš izvajati svojo politiko, potem se seveda soočiš z realnostjo in nato s problemom, da mora biti volk sit in koza cela'; *The old adage that holds prevention is better than cure ...* 'Stari rek, ki pravi, da je preprečevati bolje kot zdraviti ...'; *Deciding that discretion is best of valour Davidson began ...* 'Ko se je odločil, da je obzirnost glavni del krepostnosti, je Davidson začel ...'.

Včasih je sklicevanje na pregovor ali rek precej zastrto, saj je prisoten le namig na pregovor, kot npr. v *'Once bitten and things of that nature,' smiled Tuppe* »Kogar je kača pičila in take vrste stvari,« se je zasmel Tuppe'. Včasih je rečenica nakazana s sklicevanjem na vplivnega avtorja, kot je npr. *All's well that ends well*, to quote Shakespeare 'Konec dober, vse dobro, če citiramo Shakespearja'. Ali pa je morda zavrit v humor, npr. v *This seems like looking a gift horse in the mouth but these things do occur* 'To se morda zdi, kot da gledamo podarjenemu konju na zobe, a take stvari se res dogajajo'. Če rečenice ne poznamo, jo je skoraj nemogoče prepoznati, če se uporablja kot citat v dobesednem govoru, npr. *Then, through a loudspeaker, the mother told cheering neighbours in Palermo, Sicily: 'An eye for an eye, a tooth for a tooth and nudity for nudity.'* Potem je mama po zvočniku povedala navdušenim sosedom v Palermu na Siciliji: »Oko za oko, zob za zob in golota za goloto«.

Kljub nizki pogostnosti in številu primerov nekatera uvajalna sredstva izkazujejo težnjo po ponavljanju, kar je znak, da utegnejo biti v jeziku stalna. Med pet najpogostejših sodijo *saying* 'pregovor, rek' (7-krat), *always* 'vedno' (7-krat), *they say that* 'pravijo, da' (5-krat), *decide* 'odločiti, zaključiti' (5-krat), *principle* 'načelo' (4-krat). Omejen vpliv na izbiro in obliko uvajalnih sredstev je mogoče pripisati občasnemu preoblikovanju rečenic v kaj drugega, kot npr. posamostaljenje v *silver lining*. Tako je pri tej rečenici v sedemnajstih od dvaindvajsetih pojavitev. Zdi se, da iz še nepojasnjenih razlogov pomen rečenic morda v nekaterih primerih vpliva na izbiro uvajalnih sredstev. Tako sopojavitve glagola *decide* 'odločiti, zaključiti' z rečenico *Discretion is best part of valour* 'Obzirnost je glavni del kreposti' v skoraj 50 % primerov najbrž ni mogoče pripisati samo naključju. Opazimo tudi lahko, da ima najbolj pričakovan kandidat, namreč neposredno angleško poimenovanje *proverb* 'pregovor, rečenica', zelo nizko pogostnost (1-krat); izpodrinilo ga je poimenovanje *saying* (7-krat), v nekoliko manjši meri tudi *maxim* (2-krat), *adage* (2-krat), *axiom* (2-krat) in podobni. To najbrž potrjuje misel, da običajni uporabniki ne morejo vedno poimenovati tipa in funkcije z ustreznim izrazom ali pa se temu izognejo iz kakšnega drugega, nam nejasnega razloga. Nizko pogostnost izraza *proverb* nekoliko izboljšuje dvojna pojavitev pridevnika *proverbial* 'pregovorni'. Ko poskušamo ugotoviti tipe rečenic, ki se uporabljajo z uvajalnimi sredstvi, ne pridemo do nobenih jasnih zaključkov. Glede na to, da je v rečenici *free lunch* 5-krat rabljeno uvajalno sredstvo, se zdi, da ni nobene očitne povezave med uvajalnim sredstvom in metaforično naravo rečenice.

20 angleških rečenic, vključenih v BNK, se pojavi 351-krat, skupno pa imajo 69 uvajalnih sredstev (19,65 %). Vse analizirane angleške rečenice imajo vsaj eno uvajalno sredstvo.

2.1.2.2 Uvajalna sredstva rečenic v češčini

		Pogostnost v ČNK	Uvajalna sredstva	Prevod
1	Účel světlí prostředky	89	44	Namen posvečuje sredstvo.
2	Nic není zadarmo	88	28	Nič ni zastonj.
3	Oko za oko, zub za zub	76	24	Oko za oko, zob za zob.
4	Mnogo povyku pro nic	71	0	Mnogo hrupa za nič.
5	Pravda vítězí	50	15	Resnica vedno pride na dan.
6	Vlk se nažral a koza zůstala celá	48	16	Volk je bil sit in koza cela.
7	Naděje umírá poslední	44	9	Upanje umre zadnje.
8	Všechno zlé je k něčemu dobré	40	10	Vsaka nesreča h kaki sreči.
9	Za málo peněz málo muziky	40	5	Za malo denarja malo muzike.
10	Boží mlýny melou pomalu, ale jistě	39	6	Božji mlini meljejo počasi, a temeljito.
11	Když dělají dva totéž, není to totéž	39	15	Dva človeka nikoli ne opravita istega dela enako.
12	Stará láska nerezaví	39	5	Stara ljubezen ne zarjavi.
13	Sliby chyby	3	12	Lepe besede niso dovolj.
14	Čas jsou peníze	35	21	Čas je denar.
15	Kdo umí, umí	34	5	Kdor zna, ta zna.
16	S jídlem roste chuť	33	11	Z jedjo raste apetit.
17	Kdo hledá, najde	33	5	Kdor išče, ta najde.
18	Pozdě bycha honit	32	3	Po toči zvoniti je prepozno.
19	Šaty dělají člověka	32	10	Obleka naredi človeka.
20	Všude dobře, doma nejlíp	32	10	Povsod je lepo, doma pa najbolje.

Podobno kot v angleščini, smo tudi tu našli štiri osnovne vrste uvajalnih sredstev, in sicer:

- a) samostalnice, npr. *axiom* 'aksiom', *heslo* 'geslo', *pořekadlo* 'rek', *pravidlo* 'pravilo', *příkázání* 'zapoved', *přísluví* 'pregovor', *rčení* 'reklo', *krédo* 'verovanje', *skutečnost že* 'dejstvo, da', *slogan* 'parola', *úsluví* 'frazza, izrek', *zásada* 'princip', *zákon* 'zakon';
- b) glagole, npr. *dbát toho že* 'biti pozoren na/paziti na', *dokazovat že* 'dokazovati', *platit že* 'držati, veljati', *potvrzovat* 'potrjevati', *říkat si* 'reči si', *uvěřit* 'verjeti', *vědět že* 'vedeti';
- c) fraze, npr. *dá se říct že* 'mogoče je reči', *jak je vidět/jak vidíš* 'kot je videti/kot vidiš', *jak se říká* 'kot pravijo', *jak už to bývá* 'kot je običajno', *je známo že* 'znano je', *jak známo* 'kot vemo', *říká se/říkává se* 'pravijo';
- č) druga, večinoma prislove, členke ali veznike, npr. *ale* 'a, ampak', *holt* 'samo', *jenže* 'vendar, samo da', *koneckonců* 'konec koncev', *nebot* 'kajti, zakaj', *ovšem* 'seveda', *protože* '(zato) ker', *však* 'vendar, toda, pa'.

Nekatera uvajalna sredstva, posebno samostalniška, nastopajo z dodatnim določilom, ki izraža razmerje govorca do česa ali utrjuje, poudarja njegovo veljavnost, npr. *nemravné heslo* 'nemoralno geslo', *cynický názor* 'ciničen nazor', *dnes opět módní heslo* 'danes spet modno geslo', *platí jen relativně* 'drži le relativno', *mělo by platit* 'naj bi veljalo'. Nekaj primerov: *V moderní dopravě platí víc než jinde, že čas jsou peníze* 'V sodobnem prometu bolj kot kje drugje velja, da je čas denar.'; *Znám jedno přísloví, co praví, že stará láska nerezaví a v tom je asi celá vada* 'Poznam pregovor, ki pravi, da stara ljubezen ne zarjavi in ravno v tem je verjetno problem.'; *Jádro jeho myšlenkového arzenálu tvoří právě zásada účel světí prostředky* 'Jedro njegovega miselnega arzenala tvori ravno princip namen posvečuje sredstvo.'; *Dělá to šalamounsky podle hesla, aby se vlk našel a koza zůstala celá* 'To počne po salomonsko in se drži gesla, naj bo volk sit, koza pa ostane cela.'; *Ťukala jsem na stroji metodou Kdo hledá najde* 'Tipkala sem po metodi Kdor išče, ta najde.'; *Po letech putování jsem však dospěl k tomu, že všude dobře doma nejlíp* 'Po letih potovanja sem spoznal, da je povsod lepo, doma pa najlepše'.

Ljudska ali splošna in s tem anonimna veljava rečenice se nekoliko spremeni, hkrati pa tudi utrdi, če je navedeno, da jo uporablja znamenita oseba, npr. *citát z Masaryka* 'citát iz Masaryka'; *Husova slova* 'Husove besede'; *podle biblického/starozákonního X* 'po svetopisemskem X'. Tudi pri izrazu *příkázání* 'zapoved' gre očitno za sklicevanje na Sveto pismo in prav tako sodi v to skupino. Omeniti velja, da samo ena češka rečenica ni imela uvajalnega sredstva v nobeni pojavitvi.

Tudi tu ponavljanje določenih uvajalnih sredstev nakazuje določeno stalnost in ustaljenost. Med pet najpogostejših čeških uvajalnih sredstev, ki so se pokazala v tej analizi, sodijo *heslo* 'geslo' (30-krat), *přísluví* 'pregovor' (16-krat), *platit* 'veljati' (14-krat), *ale* 'toda, ampak' (14-krat), *zásada* 'načelo' (12-krat). Vendar pa češki govorci nimajo toliko težav pri prepoznavanju rečenice in njenega jezikoslovnega poimenovanja kot angleški.

20 čeških rečenic je bilo v ČNK uporabljenih 931-krat, od tega je imelo 254 (več kot 27 %) primerov nekakšno uvajalno sredstvo. Našli smo 104 različna uvajalna sredstva, kar kaže na težnjo po improvizaciji, in le majhno število takih, ki bi jih lahko imeli za ustaljena in stalna.

2.1.2.3 Uvajalna sredstva rečenic v besedilu: povzetek

Skupno število angleških rečenic je veliko manjše od števila čeških. Ne glede na to pa je tudi razmerje med uvajalnimi sredstvi in številom pojavitev rečenic nekoliko manjše v angleščini kot v češčini, in sicer 19,6 % proti 27,3 %. Glede na to, da smo izbrali približno enako znane rečenice, bi nadaljnja analiza lahko načela vprašanje možne povezave med rabo uvajalnih sredstev in njihovo ustaljenostjo (neustaljenostjo). Kar zadeva izbiro oblike uvajalnih sredstev, pa se postavlja vprašanje, kakšna je splošna težnja: stavčna oblika rečenice ne zahteva nujno rabe stavčnega uvajalnega sredstva. Rezultati jasno kažejo prevlado samostalniških uvajalnih sredstev; razlog je predvsem v dejstvu, da ne v enem ne v drugem jeziku ne obstaja glagol, povezan z rabo rečenic. V češčini bi morda lahko videli zametek take težnje v rabi glagola *platit*, *platí* 'velja', a njegova angleška ustreznica *hold* je le obrobnegega pomena. Medtem ko

je izbor glagolov precej širok in ne kaže na to, da ima kakšen glagol prednost, pa je pri samostalnikih videti, da se precej uporabljajo le nekateri. Obenem se samostalniška uvajalna sredstva nekoliko ločujejo po pomenu: zdi se, da z izjemo popolnoma formalnih (gl. 2.3) angleški govorniki neradi poudarjajo pomene kot *resnica*, *modrost*, *geslo*, *pravilo*, medtem ko so pri čeških govornicah pogosti. Malenkostna razlika je tudi v rabi nekaterih določil. Medtem ko ima angleščina rada prilastek *star* (*star rek*, *star pregovor*; 4-krat), kar poudarja časovno vrednost, pa češčina posega po pridevniku *známý* 'znan' (*známé přísloví* 'znan pregovor', 8-krat), ki poudarja splošnost rečenic.

2.2 Iskanje uvajalnih sredstev v besedilu

Ko smo pregledali uvajalna sredstva skozi prizmo izbranih stalnih besednih zvez obbeh tipov, se nam ponujajo v samostojno analizo v obeh korpusih. Pri tem bomo skušali prepoznati tista uvajalna sredstva, ki se zdijo običajna in pomembna tako za rekla kot za rečenice. Doslej smo našli le nekatere od teh uvajalnih sredstev (v 2.1) in jih pregledali glede na njihovo sopojavnost s (kolokacijskimi) rekli, namreč *proverbial*, *proverbially* v angleščini in *příslovečný*, *příslovečně* v češčini.

2.2.1 Kolokacijska uvajalna sredstva (v angleščini in češčini)

	Pogostnost v BNK/ČNK	Z rekli
proverbial	161	61
proverbially	19	1
příslovečný	343	101
příslovečně	21	1

Presenetljivo je, da so ti rezultati popolnoma drugačni od vtisa, ki bi ga utegnili oblikovati doslejšnja raziskava (2.1.1.1–2): pokazala ni niti enega ustaljenega uvajalnega sredstva v angleščini in zelo malo v češčini. Največja in najbolj presenetljiva razlika je v pogostnosti: češčina uporablja na 100 milijonov besed pridevniško uvajalno sredstvo več kot dvakrat pogosteje od angleščine (343 : 161). Po drugi strani pa je razmerje njihove rabe z rekli skoraj popolnoma enako v obeh jezikih. Preprosteje povedano: približno vsaka tretja raba teh pridevniških uvajalnih sredstev je z reklom; gre za očitno težnjo, ki jo je treba poudariti. Ni presenetljivo, da sta prislovni uvajalni sredstvi *proverbially*, *příslovečně* precej obrobni in nepomembni v obeh jezikih. Možni kandidati za nadaljnjo analizo bi bili lahko še drugi pridevniki, npr. češki *pověstný* 'znamenit' ali angleški *traditional* 'tradicionalen'.

Seveda pa se tu zastavlja bolj teoretično vprašanje. Pridevnika *proverbial* in *příslovečný* v obeh jezikih pogosto služita kot metalingvistično sredstvo in njuna raba običajno sodi k analizi v tem smislu, da se z njuno omembo uvaja orodje, ki kaže reklo ali njegov del. Teh naravnih metalingvističnih sredstev in njihove rabe pa ne gre mešati z razgrajevanjem rekel na sestavne dele, kar je priljubljen dokaz tistih jezikoslovcev, ki skušajo dokazati, da je tako pomen rekla kot tudi njegovo obliko mogoče razgraditi, "analizirati". Povedano pa ne drži – že sam obstoj in raba pridevnikov *proverbial* in *příslovečný* kaže prav nasprotno, saj sodita v drugo jezikovno ravnino in imata drugo

jezikovno funkcijo (Čermák 2001). Če na ta uvajalna sredstva gledamo kot na besedilne metalingvistične kazalce, potem ni nenavadno, da so dovoljena le kot možnost, ki navidezno razgrajuje oblikovno celost rekla.

Primeri: (1) *This, of course, may be the proverbial 'chicken and the egg situation'*; (2) *We proverbially think of tossing a penny at random* 'To seveda, je lahko situacija kot v pregovoru kaj je bilo prej – kura ali jajce'; 'Pregovorno verjamemo v slučajnost pri metanju kovanca'; (3) *Je to handrkování o příslovečný kozí chlup* 'To je kot barantanje za pregovorno oslovo senco'; *Velmi snadno ostatním ukážete příslovečná záda* 'Drugim brez težav obrnete pregovorni hrbet'; (4) *90 % ledovce, které nejsou příslovečně nikdy vidět* '90 % ledene gore, ki jih pregovorno nikoli ne vidimo'.

2.2.2 Uvajalna sredstva rečenic

Izbrali smo uvajalna sredstva, ki smo jih večinoma našli v zgornji analizi (2.1.2) in preiskali oba korpusa glede na njihovo sopojavljanje z rečenicami, kar smo kasneje primerjali z njihovo splošno pogostnostjo. Mnoga uvajalna sredstva, ki so splošne narave, so zelo pogosta v BNK in ČNK, zato smo v teh primerih lahko uporabili le omejene naključno izbrane vzorce. Če smo v vzorcu našli rečenice, smo ocenili njihovo število za celotni korpus (označeno z *). Ker smo že opravili preliminarni izbor čeških uvajalnih sredstev v eni od prejšnjih razprav (Čermák 1998), smo v pričujočo analizo vključili le najvidnejše. To pojasnjuje mnogo daljši začetni seznam za angleščino, ki je bil tu pregledan, analiziran in iz katerega je bil končno napravljen izbor. Nismo pa raziskali neuvajalne vloge teh oblik, čeprav bi bilo to zanimivo.

2.2.2.1 Uvajalna sredstva rečenic v angleščini

Rezultati, kot so prikazani v tabeli na naslednji strani, delno potrjujejo, delno spreminjajo, kar se je pokazalo na vzorcu samo dvajsetih rečenic (2.1.2.1). Če bi preračunali, bi bil seznam uvajalnih sredstev, ki razmeroma pogosto spremljajo angleške rečenice, naslednji (vrednosti v odstotkih): *proverb* (62,6), *adage* (38,3), *as they say* (3,4), *principle* (2,8), *they say* (2), *saying* (1,1), *mind you* (0,72), *phrase* (0,65). Jasno je, da sta le *proverb* in *adage* pomembna kot ustaljeni in stalni uvajalni sredstvi, vsa ostala pa so le obrobna, saj stojijo ob naključnih in improviziranih tvorbah in v takih rabah.

	Pogostnost v BNK	Z rečenicami
you know 'veš'	42477	0
remember 'zapomni si/spomni se'	18456	0
saying 'rek'	17958	200*
principle 'načelo'	8106	225*
truth 'resnica'	7935	0
expression 'izraz'	7226	0
they say 'pravijo'	3087	62*
phrase 'frazza'	3044	20*
wisdom 'modrost'	1542	0*
mind you 'zapomni si'	1382	10*
it is said 'pravijo'	566	0*
slogan 'geslo'	463	0
it is known 'znano je'	340	0
so to speak 'tako rekoč'	353	0
motto 'moto'	336	1
idiom 'reklo'	270	0
as they say 'kot pravijo'	232	8
it is claimed 'trdijo'	195	0
adage 'rek'	115	44
(it is) common knowledge 'splošno je znano'	102	0
proverb 'pregovor, rečenica'	99	62
catchphrase 'krilatca'	53	0

2.2.2.2 Uvajalna sredstva rečenic v češčini

	Pogostnost v ČNK	Z rečenicami
heslo 'geslo'	5128	45*
příslóví 'pregovor'	978	398
pořekadlo 'rek'	117	40
jak známo 'kot vemo'	703	27
jak se říká 'kot pravijo'	439	20

Številke za češčino so nekoliko drugačne od tistih za angleščino. Seznam vključuje naslednja uvajalna sredstva (v odstotkih): *příslóví* (40,7), *pořekadlo* (34,2), *jak se říká* (4,6), *jak známo* (3,8), *heslo* (0,9). Tudi tu imata le prvi dve možnost biti ustaljena uvajalna sredstva rečenic, medtem ko so ostala le obrobne pomena. Presenetljivo je, da je razmerje med uvajalnimi sredstvi in rečenicami nekoliko višje v angleščini kot v češčini (62,6 % : 40,7 %).

2.3 Delitev uvajalnih sredstev rečenic

Upošteva vse uvajalna sredstva iz obeh korpusov, vključno z njihovim obnašanjem v sobesedilu in z dodatnimi določili, jih bomo skušali klasificirati. Upoštevati je treba

vrsto posebnosti, ki smo jih odkrili doslej, npr. njihovo obliko/pomen, (ne)ustaljenost ((ne)sistemski značaj), (ne)standardno rabo ipd. Proučili smo podatke iz besedilne rabe najpogostejših rečenic (kot v 2.1.2).

2.3.1 Formalna uvajalna sredstva

A. Standardna uvajalna sredstva

To so ustaljene in stalne besede in besedne zveze, ki pogosteje spremljajo rečenice. Očitno pa obstaja težava pri njihovem prepoznavanju v rečenicah. Zato je nekaj tekmovalnosti v oblikah, najdejo pa se tudi alternativne oblike, med njimi *adage*, *proverb*, *maxim*, *saying*, (*as*) *they say* in v češčini *příslaví*, *pořekadlo*, *heslo*, *jak se říká*, *jak známo*. Za razliko od angleščine je v češčini precej pogost glagol *platí* 'velja'. Obstajajo pa še druge razlike.

a) Tip: v tej vlogi se najdejo predvsem samostalniki, sledijo pa jim glagolske besedne zveze: *Příslaví, že šaty dělají člověka, platí jenom relativně* 'Pregovor, da obleka naredi človeka velja samo relativno'. *So maybe it's true what they say about every silver lining having a cloud* 'Torej je morda res, kar pravijo: sonce posije za vsakim dežjem.' *Jsou lidé, pro které platí, že účel světlí prostředky* 'Obstajajo ljudje, za katere velja, da namen posvečuje sredstvo'.

b) Položaj: Uvajalna sredstva se nahajajo kot pojasnilo pred rečenico v besedilu: *The old adage 'practice makes perfect' must be kept in mind when one begins to despair. In 1905, something happened; a silver lining on the cloud of doom. 'Forewarned is forearmed', as they say, and the defeat of the murderous invaders proved easy* 'Ko začne človek obupavati, mora pomisliti na stari rek »vaja dela mojstra«. Leta 1905 se je nekaj zgodilo; za usodnim dežjem je posijalo sonce. »Svarilo je dobra obramba«, kot pravijo, in poraz morilskih napadalcev je bil lahek.' *Sliby jsou chyby – praví české přísloví* 'Lepe besede niso dovolj – pravi češki pregovor'. *Říká se sliby – chyby* 'Pravijo – lepe besede niso dovolj'. Zadnja dva primera ponazarjata, da se enako uvajalno sredstvo lahko uporablja v obeh položajih, pred in za rečenico.

B. Nestandardna uvajalna sredstva

Ta zajemajo najrazličnejše besede in besedne fraze, ki se govorniku zdijo primerne za to vlogo. Čeprav je tu mogoča tudi improvizacija, pa vendarle izbira vrst in oblik teh sredstev ni neomejena, prim. *rule* 'pravilo', *idea* 'ideja', *policy* 'pravilo', *notion* 'stališče' ali v češčini *zásada* 'načelo', *teze* 'teza', *taktika* 'taktika', *filozofie* 'filozofija', *potvrdit* 'potrditi', *věřit* 'verjeti' ipd. Zdi se, da angleščina ne uporablja glagolov v tolikšni meri kot češčina (zadnja dva primera). Seveda pa bo šele veliko obsežnejša raziskava končno lahko pojasnila razloge za izbiro ene ali druge oblike. Omejena izbira se lahko tudi eksplicitno izraža, npr. *He is widely credited with coining the phrase 'There ain't no such thing as a free lunch'* 'Znan je po kovanju rekov »Ni take reči, kot je brezplačno kosilo.«'.

a) Tip: Izbira oblik, ki se uporabljajo, je veliko širši; poleg samostalnikov in besednih zvez se uporabljajo še nekateri drugi glagoli in posebno v češčini tudi členki in vezniki: *Louis Gerstner clearly decided that discretion was the better part of valour when it came to facing the blue rinse brigade* 'Louis Gerner se je očitno odločil, da je

obzirnost glavni del kreposti, ko se je treba soočiti z brigado'. Ovšem *sliby jsou chyby* 'Seveda samo lepe besede niso dovolj'.

b) Položaj: Tudi tu uvajalna sredstva nastopajo v obeh položajih, tj. pred in za rečenico, npr. *Nikdy ani na vteřinu nezapočybuje, že účel svěťí prostředky* 'Nikoli niti za trenutek ne podvomi o tem, da namen posvečuje sredstvo'. *Účel svěťí prostředky* – pravi lidová moudrost 'Namen posvečuje sredstvo – pravi ljudska modrost'.

2.3.2 Pomenska uvajalna sredstva

V nasprotju s formalno skupino uvajalnih sredstev na ta gledamo s stališča vrednosti in odnosa, ki ga želi govorec izraziti. Večinoma, a ne vedno, je to doseženo z uvajalnim sredstvom iz prve skupine z dodatnim prilastkom ali frazo.

A. Izražanje odnosa

a) Standardna raba

Pri standardni rabi se s splošno veljavnostjo rečenice strinjamo in jo potrjujemo, kar je izraženo na različne načine. Lahko gre za preprosto sprejemanje rečenice, kar je najpogostejše in najbolj nevtralnno. Včasih pa uvajalno sredstvo nakazuje, da se rečenica uporablja za običajnost dogodka, s tem ko se mu pridene neka znana oznaka. Lahko pa gre za govorčevu željo, izraziti spoštovanje do ugledne osebe, ki stoji za rečenico, ali prepričati poslušalca o njeni vrednosti, npr. *They say two heads are better than one* 'Pravijo, da več glav več ve'. Ne nadarmo říká: *Kdo hledá, najde* 'Ne pravi zaman: Kdor išče, ta najde'. '*So all's well that ends well, to quote Shakespeare,*' *she said cheerfully* '»Konec dober, vse dobro«, če citiramo Shakespearja, je dejala veselo'. Husova slova "*Pravda vítězí*" *kráčeji dějinami a odmítají uznávat hranice* 'Husove besede »Resnica zmaguje« še naprej korakajo skozi zgodovino in ne priznavajo meja'. Včasih se govorec zateče k pozivu, priporočilu ali opominjanju: *Remember: Practice makes perfect* 'Zapomni si: Vaja dela mojstra. Izplača si zapomniti, da »vaja dela mojstra.« It is worth remembering that *'practice makes perfect*. Nenapadá vás, *že všude dobře doma nejlíp?* 'Vam nikoli ne pride na misel, da je povsod lepo, doma pa najlepše?' Neposredno potrjevanje se kaže v naslednjih primerih: *This dual approach often works, proving that two heads are better than one* 'Ta dvojni pristop pogosto deluje, kar dokazuje, da več glav več ve.' *S jídlem roste chuť o tomto přísloví jsme se opět mohli přesvědčit* 'Bolj ko ješ, bolj si lačen – o tem pregovoru smo se znova lahko prepričali'. Lahko se poudarja veljavnost rečenice, npr. *Whatever the truth, the NASA team insists that the Pinatubo cloud does have one silver lining* 'Resnici na ljubo, Nasin tim vztraja, da bo pri Pinatubu za dežjem zares posijalo sonce.'

Posebna raba je v primeru, ko je veljavnost rečenice predstavljena kot prototipična in kot zgled, kar je doseženo z njeno rabo v primeri, npr. *Now she feels it's a bit like looking a gift horse in the mouth* 'Sedaj se ji zdi, da je to nekaj takega, kot bi gledal podarjenemu konju na zobe'.

b) Modificirana raba

Veljavnost rečenice se včasih ne sprejema v celoti; govorec jo morda želi izpodbijati ali oslabiti, npr. *It won't be very good for the petrol companies, but every cloud tends to have its silver lining, 'Better late than never' being his unoriginal version of*

the truth 'To ne bo dobro za naftne družbe, toda za vsakim dežjem rado posije sonce. »Bolje pozno kot nikoli« je njegova neizvirna različica resnice'.

V nekaterih primerih je rečenica ovržena (zanikana), izraža pa se nasprotno, npr. *Pravda* zkrátka prešla *vítězit* 'Resnica je skratka nehala zmagovati'. Nemohl přijmout, že účel světi prostředky za každou cenu 'Ni se mogel sprijazniti, da namen posvečuje sredstvo za vsako ceno'.

B. Utemeljevanje/manipulacija

Končno pa raba uvajalnega sredstva lahko nakazuje, da govorec, ki v glavnem sprejema resnico, izraženo v rečenici, uporablja rečenico bolj prefinjeno, da bi z njo podprl svojo utemeljitev, kot splošno sprejet razlog ali motivacijo za ukrepanje ali celo kot cilj svojega delovanja ali obnašanja.

a) Utemeljevanje: On the basis that *'forewarned is forearmed'* the fundamental principle underlying the Companies Acts has been that of disclosure. But perhaps a better title might be how to prevent things going wrong, on the argument you know that prevention is better than cure 'Na osnovi tega, da »je svarilo dobra obramba«, je bilo razkrivanje temeljno načelo ukrepanja družb. Toda morda bi bil boljši naslov Kako preprečiti, da bi šle stvari narobe, na podlagi dejstva, da je bolje preprečiti kot zdraviti.' Protože čas jsou peníze, v kapitalismu by se to stávat nemělo 'Ker je čas denar, se to v kapitalizmu ne bi smelo dogajati'.

b) Vzročnost: Even if a money cost can't be put on it, then prevention is better than cure ... Charity begins at home, she concluded ... 'Tudi če se tega v denarju ne da ovrednotiti, je preprečiti bolje kot zdraviti ... Bog je najprej sebi brado ustvaril, je zaključila ...'

c) Drugo: Cilj delovanja je mogoče videti v češkem primeru *To se má dělat tak, aby se vlk našel a koza zůstala celá* 'To je treba narediti tako, da bo volk sit in koza cela'. Drugi tip rabe (okoliščinski, ki uvaja možnost) se najde v *When it comes to women, Clint Eastwood likes to have his cake and eat it* 'Ko gre za ženske, si Clint Eastwood rad privošči le najboljše.'

2.3.3 Mešana uvajalna sredstva (izrazno-pomenska)

Seveda pa oba tipa, oblikovni in pomenski, lahko soobstajata, kot je videti iz nekaterih gornjih primerov. Oglejmo si še dva: *Hodí se na to české přísloví – jako třeba Sliby, chyby* 'Temu ustreza češki pregovor – kot na primer Lepe besede niso dovolj'. *But as the old saying goes, it's better late than never, and better never late!* 'Toda kot pravi stari pregovor, bolje pozno kot nikoli, še bolje pa nikoli pozno!' Češki obenem izbere rečenico (*třeba* 'na primer'), jo poimenuje (*české přísloví* 'češki pregovor') in izrazi njeno ustreznost (*hodí se* 'ustreza'). Angleški primer nakazuje z obliko, vendar ne ustrezno, da gre za rečenico (*as the old saying goes*), uporablja rečenico kot osnovo za nadaljnje preoblikovanje in poudarjanje njene veljavnosti (*and better never late*).

3 Sklepi

Čeprav so dosednji rezultati te omejene analize vzpodbudni in poučni, bo potrebna nadaljnja raziskava na osnovi več podatkov. Vendar pa velja tu zapisati nekaj zaključnih misli.

Četudi nobeno posamezno uvajalno sredstvo ne zapolnjuje izključno te vloge, kar bi pomenilo, da monopolizira uvajalno vlogo, pa je pri nekaterih uvajalnih sredstvih ta težnja jasno izražena.

		Rečenica → uvajalno sredstvo (pogostnost v številkah)		Uvajalno sredstvo → rečenica (pogostnost v %)	
1	saying	7	x	1,1	-5
2	principle	4	x	2,8	-4
3-7	phrase	2			
	adage	2	x	38,3	-2
	axiom	2			
	maxim	2			
	(as) they say	5	:	5,4	-3
8-9	cliché	1			
	t is said	1			
	proverb	0	x	62,6	-1
1	heslo	30	x	0,9	-5
2	přířloví	17	:	40,7	-1
3	zásada	13			
4	platí	13			
5	říká se	8			
6	rčení	5			
7	jak se říká	3	:	4,6	-3
8	úřloví	3			
9	jak známo	2	:	3,8	-4
10	pořekadlo	2	x	34,2	-2

Pomensko in pragmatično rečenice izražajo resnico (kar se neprestano ponavlja), ki je splošna, tipična in pogosto sprejeta kot zavezujoča in uradno znana večini uporabnikov. Na tem mestu nismo proučevali tipov govornih položajev, v katerih se rečenice uporabljajo, ampak smo jih preprosto sprejeli kot dejstvo. Najverjetneje je prototipičen položaj med sogovornikoma, ki se poznata in kjer je treba upoštevati razliko med starejšim in mlajšim ter bolj in manj izkušenim. Zdi se, da raba uvajalnih sredstev to potrjuje. Ker naj bi bil govorec bolj izkušen in starejši v tej dvojici, uporablja uvajalna sredstva in rečenice on. Potemtakem naj bi se rečenice in njihova uvajalna sredstva pretežno uporabljali v premem govoru, kar pa ne velja za kolokacijska rekla. V praksi pa je razlika med premim in odvisnim govorom precej nejasna in ju je pogosto težko razlikovati.

Čeprav se uvajalna sredstva ločijo po pogostnosti in oblikah, pa ni nobene bistvene razlike v njihovem pomenu in vlogi glede na rabo z rekli in rečenicami.

Po vlogi je rečenice mogoče uvrstiti v dva glavna razreda, in sicer v dejanskega (govorca zavezuje k resnici) in usmerjevalnega (ki si prizadeva doseči določen učinek na

poslušalca; gl. Čermák v tisku). To je mogoče spoznati prav iz pomenskih tipov uvajalnih sredstev, a na tem mestu ne podajamo nobenih določnih ugotovitev v tej zvezi.

Poleg očitne metalingvistične vloge uvajalnih sredstev (gl. 1, 2.2.1) se ob nekaterih uvajalnih sredstvih najdejo tudi prvine povezovalne vloge sporazumevanja (ali skupnosti po Malinowskem in Jakobsonu). Taka raba uvajalnih sredstev, kot npr. *as they say*, očitno ustvarja zaželeno ozračje ali vzdržuje medčloveško zvezo, kar je bistvo povezovalne vloge.

Med jezikoma smo opazili nekaj manjših razlik: nekatere je mogoče pripisati dejstvu, da sta jezika tipološko različna (npr. češčina teži k rabi glagolov v vlogi uvajalnih sredstev).

Rezultate raziskave rečenic in uvajalnih sredstev, ki so nam služili za ločeni izhodišči, povzemamo številčno rangirane v razpredelnici na prejšnji strani (x zaznamuje različnost, : podobnost).

LITERATURA

- Collins *Cobuild Dictionary of Idioms*, 1995. Ur. J. SINCLAIR, G. FOX, R. MOON. London: Harper-Collins.
- ČERMÁK, F., 1998: Usage of Proverbs: What the Czech National Corpus Shows. *Europhras '97*. Ur. P. Ďurčo. Bratislava: Akadémia PZ. 37–59.
- – 2001: Substance of Idioms: Perennial problems, Lack of Data or Theory? *International Journal of Lexicography* 14. 1–20.
- – v tisku: *Paremiological Minimum of Czech: The Corpus Evidence*.
- – v tisku: *Propositional Idioms*.
- ĎURČO, P., 2002: Parömiologische Konnektoren oder »Wie der Volksmund so schön sagt«. E. Piirainen, I. P. Piirainen, Hrsg.: *Phraseologie in Raum und Zeit*. Hohengehren: Schneider Verlag. 203–212.
- FERGUSON, R., 1983: *The Penguin Dictionary of Proverbs*. Harmondsworth.
- MOON, R., 1998: *Fixed Expressions and Idioms in English: A Corpus-Based Approach*. Oxford: Clarendon Press.
- SEARLE, J. R., 1979: *Expression and Meaning: Studies in the Theory of Speech Acts*. Cambridge: Cambridge U. P.
- WHITING, B. J., 1989: *Modern Proverbs and Proverbial Sayings*. Cambridge, Harvard: Mass, U. P.

Iz angleščine prevedla
Marta Pirnat - Greenberg.

SUMMARY

It seems that many an idiom is introduced, when used, by a kind of introducers, such as *so to speak*, *abych tak řekl*.

This has been explored on the *British National Corpus* (<http://info.ox.ac.uk/bnc>) and *Czech National Corpus* (<http://ucnk.ff.cuni.cz>), each having 100 million words. At the same time, it seems that the phenomenon may have a more general character, see, for example, German sprichwörtlich, French Comme on dit, or comme l'on dit, Russian как гласит народная мудрость, как в народе говорится, Finnish Kuten sanotaan. But there may be more such forms in use, cf. *Evil communications corrupt good manners*, says a Greek proverb, *and in the polarised world*

we live in it is not surprising that good manners and etiquette have gone by the board. In the following, such introducers have been researched both for collocation idiom and sentence idioms, namely proverbs (for the distinction, see Čermák 2001).

Search for these started with examination of texts and basic, i.e. 20 most common idioms in both languages, including *dog in the manger, work like a Trojan, keep his hand in, out of a clear blue sky* in English and *vzít si do hlavy, čemá ovce, hodit/házet flinta do žita, nechat někoho na holičkách*. It has been found out that for English there are some 2 introducers found per 586 occurrences (1: 293), namely *proverbial*, while for Czech the introducer to proverb ratio 8 : 3796 (i.e. 1 : 474,5), such as *hotový, pravý, pravý*.

For the 20 most common English proverbs, such as *You can't have your cake and eat it, There is no such thing as free lunch, Prevention is better than cure* and the 20 Czech ones, such as *Účel svěťí prostředky, Nic není zadarmo, Oko za oko, zub za zub*, more introducers have been found. The top 5 English introducers include *saying (7x), always (7x), they say that (5x), decide (5x), principle (4x)*, the overall figures being: 351 proverb occurrences having 69 introducers altogether (19,65%), while the top 5 Czech introducers *heslo (slogan 30x), přísloví (proverb 16x), platit (hold 14x), ale (but 14x), zásada (12x)* have been used 254 times in the CNC (over 27 % proverbs thus have an introducer).

A dominance of nominal introducers versus verbs is evident here, cf. the English *old (old adage, old saying, 4x)* versus the Czech *známý (8x)*.

Reversing the search and concentrating on introducers as a starting point, again, the most common collocation idiom introducers, namely *proverbial, proverbially, příslovečný, příslovečně*, have been examined. It has been found out that Czech uses adjectival introducers twice more than English (343: 161) in 100 million words. Another observation was that words such as *proverbial* and *príslovečný* function as typical metalinguistic means for analysis.

The English proverb introducers include (in %) proverb 62,6, adage 38,3, as they say 3,4, principle 2,8, they say 2, saying 1,1, mind you 0,72, phrase 0,65, while the Czech ones are *prísloví 40,7, pořekadlo 34,2, jak se říká 4,6, jak známo 3,8, heslo 0,9*. The overall Introducer : proverb ratio is higher in English than in Czech (62,6% : 40,7%).

Finally, a classification of introducers is offered, both along the formal and semantic aspects and functions.

Some of the major results:

- There is no monopolous use of introducers, but certain tendencies
- Semantically and pragmatically: introducers signal types of situation in which proverbs are used. In direct speech, there is a relation to be found between two partners knowing each other, a distinction older-younger and experienced-less experienced.
- There seems to be no basic difference in meaning and function between introducers used with the collocation and proverbial idioms.
- Functionally: proverbs belong to two major classes, the factual one (committing the speaker to the truth) and voluntative or directive one (aiming at producing some effect on the hearer)
- A pronounced tendency for application of the metalinguistic function of the introducers is seen, but also of elements of the phatic communicative function (or communion, following Malinowski and Jakobson)
- There is a number of minor differences between both languages observed, some of which (as the Czech tendency to use verbs for the introducers) might be attributed to different typological status of these languages.